

13. Easter Politics – 1999. – № 49.
14. Fukuyama Fr. Capitalism and Democracy // The Missing Link. In L Diamond and M F. Plattner (Eds.) Op. cit – 2001.
15. Политические институты на рубеже тысячелетий. XX-XXI вв. – М., 2004.
16. Carathers T. The End of Transition Paradigm Journal of Democracy. 2002. – № 1.
17. Ржешевский Г.А. Демократия: миф, реальность или раскрученный бренд? // Полис. – 2008. – № 5.
18. Kubicek P. Delegative Democracy in Russia and Ukraine // Communist and Post-Communist Studies. – 2000. – № 27.

Summary

The article concerns the problem of transformation of political systems of post-socialist countries. The revolutionary reversal and the end of authoritarian regime in the society always result in democratic consolidation. This is the logic of democratic transit. However, experience of post-socialist countries does not coincide with scientific schemes and brings its own peculiarities into the process of post-communist transformations. The analysis of this process is vital and it contributes to the search and determination of optimal solutions of existing and potential future problems as well as to definition of prospects and further development.

В. М. Московка

МОРАЛЬ ЯК МЕТА І ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Метою будь-якої революції є радикальна зміна еліт, що управляють, у державі. Незалежно від дійсних цілей нової еліти, головним завданням організаторів революції є руйнування системи управління державою, створеною колишньою «контрреволюційною» елітою.

Система управління державою складається з низки інститутів влади: армія, юридичне право та ідеологічний апарат, який обґрунтовує існування саме цієї влади.

Абсолютно очевидно, що система права і ідеологічний апарат, в ролі якого часто виступає церква, ґрунтуються на пануючій в державі системі моралі і моральності, яка створювалася достатньо довгим шляхом і базується на особливостях народного характеру, кліматичних (ґрунтових) умовах, системі господарювання тощо.

Армію можливо перемогти озброєним шляхом, але це вимагає істотних матеріальних і людських витрат, які не сприяють підтримці нової еліти широкими масами. Значно простіше позбавити армію бажання захищати існуючу владу, знищити мотивацію. Можна використовувати фінансовий ресурс, але це недешево, а можна переконати військових, що вони при існуючій владі живуть в злиднях, а при новій їх чекає маса матеріальних і моральних благ. Можна переконати, що прийнята присяга недійсна. Тобто зруйнувати морально-етичні основи існування збройних сил.

Першим прикладом подібної стратегії, зареєстрованим в історії, є Реформація і наслідок 30-річна війна. Корінь суперечностей між класичним католицизмом і ідеями протестантизму полягає в наступних положеннях.

По-перше, на відміну від католицизму, що пропонує адептам оцінку їх моральності тільки після смерті шляхом переміщення в пекло або рай, протестантизм стверджує, що Бог любить своїх чад і допомагає їм вже зараз. Тому людина, яка моральна в своїй дійсній вірі, успішна і в цьому, матеріальному світі. Таким чином, руйнувалася основа морального балансу католицьких держав, коли людина «кредитувала» свій майбутній порятунок своєю лояльністю в цьому світі. Якщо немає сенсу в подібному моральному «кредиті» на користь офіційних органів (церкви), то питання лояльності до суверена так само відпадало. Присяга перетворювалася на фікцію, васальні зобов'язання (як і все васальне право – на той час єдина юридична конструкція) – в нікчемний папірець.

По-друге, Реформація породила моральний релятивізм, як елемент майбутнього вчення про права людини. Суть цього феномена полягає в практичній байдужості до порушення людиною окремих норм поведінки за умови дотримання релігійних містерій і піднесеному відношенню до права власності. Саме подібне явище і стало основою для появи численних відгалужень протестантизму, що часто не тільки радикально відрізняються від загальноприйнятих моральних законів, але навіть і що порушують формальні закони держав (від мормонів до сайєнтології).

По-третє, саме Реформація привела до висновку, що вбивати можна не тільки іновірців, але і людей, близьких по вірі (культурі), важливо тільки пояснити це вбивство з погляду своєї (відносної і суб'єктивної) релігії. Це і відрізняє кардинально 30-річну війну від хрестових походів, коли об'єктом агресії виступали люди з іншою релігією, що часто радикально відрізнялася.

Четверте, принципові зміни відбулися з правом власності. До Реформації в рамках васальних відносин вся власність, так само як і життя людини, належала виключно сюзерену, васал тільки розпоряджався нею. Згідно ж виниклому в результаті Реформації Магдебурзькому

праву, васал став повновладним власником землі, засобів виробництва і ін. Відповідно, якщо в порядку васального права людині необхідне служіння сюзерену та церкви, як сакральним символам держави, тільки у такому разі він набував власності, то згідно Магдебурзькому праву власність його не залежала від факту служіння і відданості системі. Власність стала самодостатньою. «Тепер уже не користолюбство служить людині засобом задоволення його матеріальних потреб, а все існування людини направлене на користолюбство, яке стає метою його життя» (М. Вебер) [1, с.75].

Заміна жорсткій категоричній моралі католицької Європи на м'якші (відносні, релятивістські) форми протестантизму стало першим прикладом практичного використання моралі як політичної мети, а не тільки засобу. Ці ідеї були продовжені Паризькою Комунією.

Гасло «Мир хатинам – війна палацам» релятивізував і відносини власності, поставивши їх в пряму залежність від існуючого політичного режиму. Щоправда, Наполеон Бонапарт все ж таки відновив непорушність права власності в своєму Кодексі, але зерно було вже посіяне.

Проголошений в 1793 році Конвентом «Акт про боротьбу з тиранами» ставив поза законом всі монархії світу, разом руйнуючи сакральність монаршої влади значно більше, ніж всі палацові перевороти у всіх країнах світу у всі часи. На монарха тепер можна не просто зробити замах, а «позбавити» влади, перетворивши державу на республіку. Тепер монарх не був «милістю божою», а просто бажанням або небажанням народу (або окремих його представників). «Раніше він був «Людовиком, милістю божою, королем Франції і Наварри», тепер, після 10 жовтня 1795 р., він лише «Людовик, божою милістю і через Конституцію держави, король французів». Представник Провидіння зробився представником нації» (А. Матъез) [2, с.111].

Після низки революцій в Європі – від Реформації до Паризької Комуні і громадянської війни в Росії – ідея перевести революційну боротьбу з озброєної і кривавої у війну ідеологій і, замість того, щоб знищувати систему управління, руйнувати самі основи її існування, опанувала основними теоретиками революції повністю.

Засновником нової технології революції вважається А. Грамши, проте перші ідеї в цьому напрямі висловив ще Л. Троцький в своїй роботі «Література і революція» [3]. Вона залишилася непоміченою більшістю істориків, проте саме в ній Л. Троцький вперше вивів принципи, на яких повинна базуватися політична боротьба нового типу. Вони полягають в зміні орієнтирів (цілей) для організаторів революції. Для припинення мотивації діяльності чиновників державного апарату необхідно:

Оголосити їх культуру і мораль несумісною з сучасною культурою і мораллю унаслідок недемократичності – система кримінального права принижує людину; армія є інструмент насильства, шкідливий для «демократії»; школа вчить не тому; церква не така і, головне, що всі загрузнули в корупції.

Захопити засоби масової інформації. Але для цього не потрібно купувати газету, потрібно купити журналістів.

Замінити або захопити ідеологічний апарат країни (церкву).

Змінити уявлення про ідеал людини («убити героїв»).

Саме результатом ідей Троцького і стало руйнування більшості культових споруд в країні (і православних, і мусульманських), пам'ятників (від царів до Скобелева, який нічого поганого більшовикам не зробив), пряма заборона письменників і поетів (а тому що Толстой був графом). Справа не в тому, що Толстой – граф, річ у тому, що письменники і поети традиційного стилю формують і укріплюють морально-етичні норми в суспільстві, тобто державу і державну владу зрештою.

Власне, 30-х років в СРСР якраз і були спробою нав'язати моральні норми суспільству зверху, відновлюючи сакральні ознаки державної влади. Введення кримінальної відповідальності за розкрадання державного майна, за антирадянську (фактично – антидержавницьку) пропаганду, державну зраду – і це на тлі відомої тези Маркса про відмирання держави – якраз і було спробою відновити, хай і шляхом наруги, ті етичні меганорми, які і складають основу «суспільного договору», що іменується державою. Таким чином, період з 1918 року по 1929 можна сміливо назвати часом руйнування держави Російського, а з 1929 починається період його відтворення, хай в дещо зміненому вигляді.

У 30-х роках минулого сторіччя ці механізми активно вивчали і пропагували учасники так званої Франкфуртської школи, найбільш яскравими представниками якої були Еріх Фромм [4], Вільгельм Райх [5], Герберт Маркузе, Макс Хоркхаймер, Теодор Адорно та ін.

Варто звернути увагу, скільки всі держави, що воювали в другій світовій війні, приділяли багато уваги пропаганді і агітації. Як приклад, були сформовані спеціальні державні органи для здійснення цієї діяльності – Міністерство пропаганди Рейху, Совінформбюро – або підключені наявні кадри журналістів – ВВС. Їм вдалося добитися певних успіхів, чим і пояснюються значні маси військовополонених в ході війни.

Проте у той час пропагандистська зброя не стала основною, як це відбулося пізніше, в 50-х і 60-х роках ХХ століття. Автор не схильний спрощувати і зводити численні дискусії про допустимість того або іншого одягу, музики, кіно, образотворчого мистецтва і ін., які активно розгорілися в СРСР і США в цей час, виключно до ідеологічної війни «двох систем». Скоріше можна припустити неодмінну наявність в будь-якій країні якихось груп неполітичної природи, проте охочих на короткий час придбати контроль над виробничими і фінансовими ресурсами держави.

Проте, слід зазначити, що тон критиків подібного підходу до моралі і етики народу і держави в різних країнах практично однаковий. І американські учені – Ф. Фукуяма [6], П. Дж. Бьюкенен [7] – і російські – М. Калашников [8] – констатують масове руйнування моральних основ суспільства (і розпад сім'ї, і криза релігії, і занепад патріотизму в своїх державах), але звинувачують своїх ідеологічних супротивників. Вони ж побічно визнають істотну зміну цілей в «культурній війні» (П. Дж. Бьюкенен). Тепер завданням війни не є зміна моральних цінностей супротивника на свої. Ставиться за мету повне знищення морально-етичних основ існування суспільства і держави своїх геополітичних супротивників. «На сьогодні у американців не залишилося загальних цінностей: загальної історії і загальних героїв. Те, що для половини Америки є героїчним минулим, для іншої половини є ганебний спогад» (П. Дж. Бьюкенен) [7].

Тобто, всі існуючі суспільства і держави базуються на наступних морально-етичних принципах:

Елітаризму в управлінні державою.

Сегрегації в ідеології і власності («Боже богу, кесареві кесарево»).

Примусового обмеження свободи дій індивідуума при інтеграції його в суспільство (цивілізації).

Аналогічного обмеження дій національної держави при асоціюванні його в регіональну і/або світову спільноту (ООН, ЄС, НАТО, НАФТА, ОПЕК і т.д.).

Замість них активно пропагуються інші принципи:

Демократія в управлінні державою.

Егалітаризм в ідеології і власності (глобалізація).

Абсолютна свобода особи у виборі способу життя.

Сумнів в здатності міжнародних інституцій у вирішенні проблем миру і надання державам, що мають волю і ресурси вирішувати ці проблеми, права самостійно втручатися в державний устрій інших держав із вказаною вище метою.

Виконання першого принципу призводить до різкого зниження якості управління в державі і подальшого нівелювання його впливу на життя власних громадян. Другий принцип викликає переміщення низки шкідливих виробництв в країни третього світу (Т. Фрідман) [9], з одного боку, і вже знайомий всім етичний релятивізм – байдуже сприйняття аморальних дій індивідуумів і держав. Третій приводить до масових порушень кримінального законодавства, погіршення здоров'я і демографічної ситуації. І четвертий цілком може найближчим часом стати каталізатором виникнення локальних і глобальних воєн. Ще в 30-х роках відомий іспанський соціолог і політолог Х. Ортега-и-Гассет затверджував: «Коли аморальний бунт проти меншини набуває політичного характеру, можна вже цілком стверджувати, що соціальний організм зруйнований вщент» [10, с.313].

Цілком очевидно, що ці принципи не можуть бути привабливими ні для одного з урядів Землі, оскільки невідворотно ведуть до руйнування самої ідеї державності і розпаду систем влади практично будь-якого типу. Може відбутися це з наступних причин.

Будь-який орган державної влади (індивідуальний або колегіальний) класичного типу або прямо ототожнюється з державною функцією («Держава – це я» Людовик XVI), або визначається як найманий керівник («Держава, Петру довірена» Петро I). Спроба поєднання суспільних інтересів з індивідуальними або, тим більше, примат других над першими, як радив Г. Спенсер [11] неминуче приведе до ігнорування бюрократією суспільства, що ініціює ігнорування суспільством бюрократії. Тобто до принципу: «Як платять, так і працюю», до того, що причина і наслідок в держуправлінні міняються місцями. Подібна перверсія привела до розпаду СРСР, Югославії, Чехословачії і неминуче призведе до розпаду будь-якої держави. От чому в світі спостерігається активізація сепаратистських настроїв – в Бельгії, Іспанії, Великобританії і навіть у США (С. Хантингтон «Хто ми?») [12]. Зростання національної самосвідомості тут абсолютно ні до чого. «Будь-який народ в будь-якій країні, що має силу і бажання, має право повстати, скинути існуючий уряд, утворити новий, більш для нього відповідний. Будь-яка частина такого народу може і має право повстати і утворити своє управління в тій частині території, яку вона населяє. Більш того, більшість такої частини народу мають право революційною шляхом подавити меншину, яка живе змішано з ним або десь близько, але яка створює супротив руху

більшості... Властивість революцій – не зважати на старі традиції або старі закони, а відкинути і те, і інше і створити нові» (А. Лінкольн) [13].

Зміна влади в державі класичного типу відбувається за певними правилами. У монархії – закони спадкоємства, в демократії – правила плебісциту. Відмова від цих правил неминуче приводить до сумнівів в суспільстві про легітимність нової влади. На жаль, в світі росте число країн, в яких відбувається зміна влади за принципами, відмінними від прийнятих в цих країнах. Не має значення, влада змінилася шляхом насильства, або рішення суду, або неозброєних виступів. Факт в тому, що правила зміни еліт, що були, не виконані. Відмова навіть частини суспільства визнати владу легітимною провокує цю частину суспільства провести власну легітимацію. «Будь-який народ, або його частина, зокрема – меншина, має право із зброєю в руках боротися проти власного уряду, якщо він перешкоджає цьому народу вірити в ті ідеали, в які він вірить, користуватися тією мовою, якою він користується, сповідати таку релігію і в такий спосіб, яка і який звичний цьому народу, обирати тих лідерів, які відповідають сподіванням, ідеям і вірі його» (Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки).

«Всяка успішна революція з часом обряджається в одяг поваленої нею тиранії», – писала Барбара Такман. Всякий політичний рух, додає Ерік Хоффер, рано чи пізно перетворюється на бізнес, а потім деградує до рекету [7, с.126]. Йдеться про те, що прийшовши до влади аморальним (як мінімум) шляхом, революціонери вимушені вдаватися до насильства для її утримання. Причому ступінь цього насильства повинен збільшуватися. Якщо влада почалася з порушення звичаю (закону), що існував в державі, то для її утримання закон просто необхідно порушувати і далі, причому ступінь порушення наростатиме. Розпад впливу нормативного поля на життя суспільства неминуче викликає розпад суспільства, а потім і держави. Саме у цьому полягає відоме правило про те, що будь-яка, найдемократичніша, революція рано чи пізно перетворюється на диктатуру.

Крім того, розміщення на прапорі революції якоїсь групи людей, що раніше (при колишній владі) піддавалися переслідуванням в тій або іншій формі, рано чи пізно викликає спекуляції і, так звану, «несиметричну відповідь». За принципом: «Вчора ви нас, тепер ми вас!». Незалежно від розмірів частини населення, що страждала раніше, вона є не весь народ, який живе в державі. Тим паче, що ті, що у залишку, здебільшого особисто не мали ніякого відношення до принижень і катів. Таким чином, революція породжує нову, раніше відсутню суперечність, часто матеріального характеру. У будь-якому випадку це виявляється в дискримінації, проти якої тут же розгортається опір. Так, в результаті «компенсаційних законів» вже потрібно захищати „білих” від „темношкірих”, чоловіків від жінок, гетеросексуалів від гомосексуалів, комуністів від націонал-патріотів, а не навпаки.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити наступні висновки:

Морально-етичні основи суспільства і держави завжди були однією з цілей революцій. Після 50-х років ХХ століття вони стали основними, а з початком ХХІ століття – головною і єдиною метою революційного руху у всіх країнах, де відбувалися або відбуваються революції.

Як зброя застосовується різні ідеології, які, як правило, маскуються чи не найгуманнішими і найдемократичнішими гаслами, поширюваними з використанням найбільш простих в розумінні засобів масової інформації: кіно, телебачення, радіо, музика.

Ступінь руйнівної дії на моральні засади суспільства на протязі розвитку революції збільшується, що неминуче викликає активізацію опору частині суспільства, який провокує розпад єдиної ментальності суспільства і, відповідно держави.

Спотворення етичних основ суспільства неминуче викличе зниження «морального порогу» значної частини представників влади. Пов'язане з цим зростання корупції і хабарництва неминуче додасть аргументів учасникам опору, що посилять протистояння в суспільстві і державі.

Зниження етичного порогу в суспільстві понизить інстинктивний (підсвідомий) спротив масовому застосуванню насильства для затвердження панування своєї ідеології, що спровокує зростання вірогідності силових акцій. як з боку революційного уряду, так і «контрреволюційних» організацій, зокрема індивідуального, а потім і масового терору.

Все вищесказане провокує руйнування державного управління, а потім, можливо, і державної єдності.

Джерела та література

1. Вебер М. Избранные произведения. Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесловие Ю.Н. Давыдов. – М., 1990.
2. Матьез А. Французская революция. – Ростов-на-Дону, 1995.
3. Троцкий Л. (Бронштейн). Перманентная революция. – М., 2004.
4. Фромм Э. Бегство от свободы. – Мн., 1990.
5. Райх В. Психология масс и фашизм. – М., 2004.

-
6. Фукуяма Ф. Великий разрыв. Пер. с англ. Под общ. ред. А.В. Александровой. – М., 2004.
 7. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада. Пер. с англ. А. Башкирова. – М., 2004.
 8. Калашников М. Русская доктрина (Сергиевский проект). Под ред. А.Б. Кобякова и В.В. Аверьянова. – М., 2007.
 9. Фридман Т. Плоский мир: Краткая история XXI века. Пер. с англ. М. Колопотина. – М., 2006.
 10. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. Пер. с исп. – М., 2003.
 11. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские. Пер. с англ. под ред. Н.А. Рубакина. – Мн., 1998.
 12. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. Пер. с англ. А. Башкирова. – М., 2004.
 13. Сэндберг К. Линкольн. – М., 1961.

Summary

The relations of politics and moral in the history of social-political mind are taken into consideration in the article. The interests of social groups and states constantly run into one another. Periods of revolutions are bright examples of struggle of moral-ethic foundations in the history.